

Verslag, Scheefbloemwitjes in Drenthe

Tekst: Ben van As, november 2023
Afbeeldingen: De Vlinderstichting (Kars Veling)

Inleiding

Het Scheefbloemwitje is tegenwoordig allang geen zeldzaamheid meer in Nederland, maar in Drenthe worden slechts enkele tientallen exemplaren per jaar waargenomen. Daarom wordt deze soort nu wat nader belicht.

Eerst zal ik het in grote lijnen hebben over de historie en de opmars van het Scheefbloemwitje naar Nederland en daarna worden de waarnemingen in Drenthe behandeld.

Vervolgens laat ik enkele verspreidingskaarten zien en hierna zal ik het over de biologie van het Scheefbloemwitje hebben en als laatste de determinatiekenmerken noemen.

Historie

Tot en met 2007 was het Scheefbloemwitje bekend van steile rotsachtige berghellingen. Het dichtst bijgelegen berggebied waren de Alpen; maar ook in Zuid-Oost-Frankrijk leeft een populatie.

Vanaf 2008 werd de soort bij Zürich, in het Noorden van Zwitserland waargenomen, ver weg van zijn normale verspreidingsgebied. De vlinder bleek algemeen geworden te zijn in de omliggende dorpen en steden.

De waarnemingen werden vooral gedaan in rotstuinen waarin de Scheefbloem groeide.

Vanaf 2009 vlogen de vlinders verder noordwaarts, de Duitse grens over, en werd Baden-Württemberg, in het zuidwesten van Duitsland gekoloniseerd.

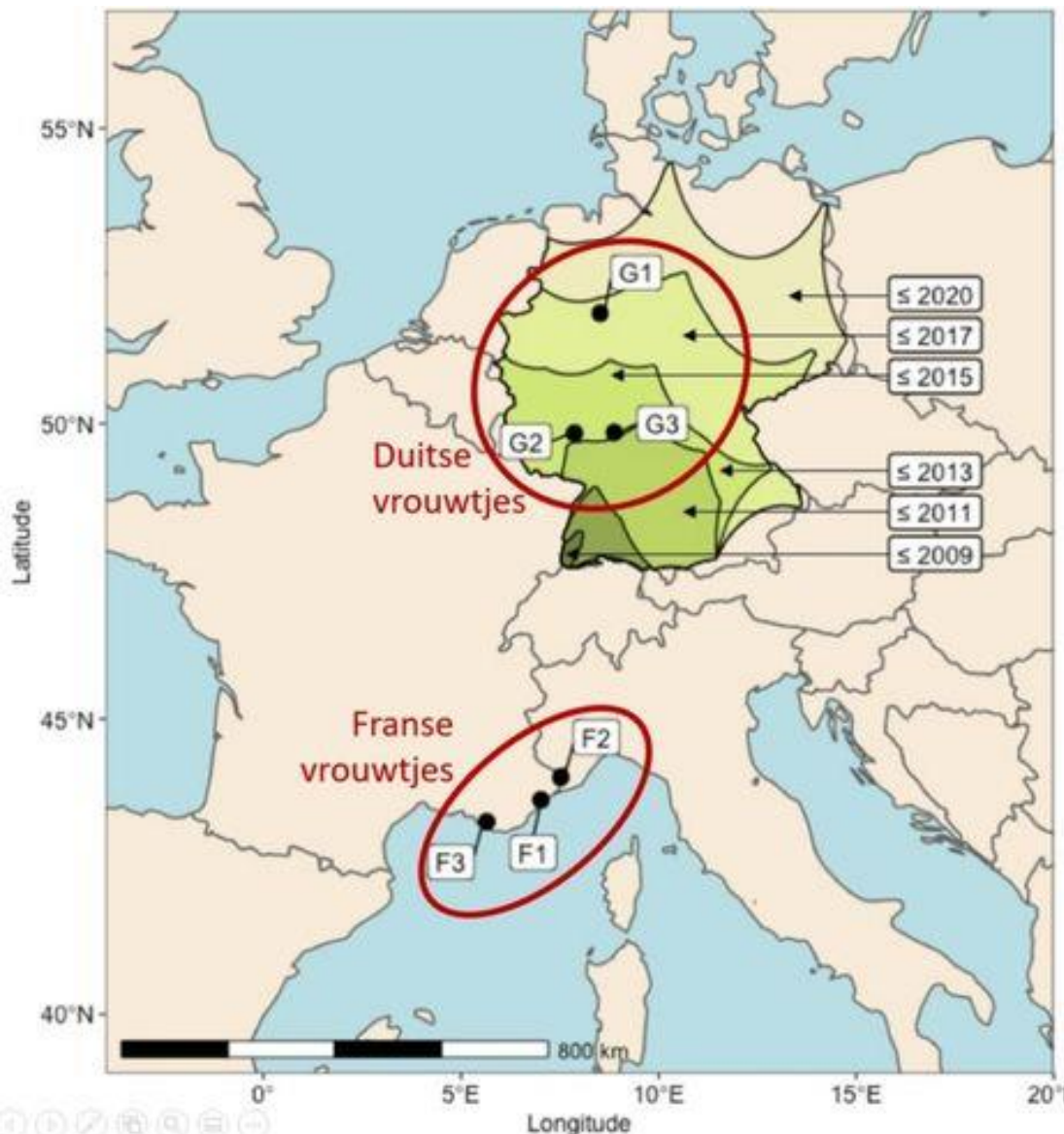
De opmars bleef met zo'n 100 km per jaar noordwaarts gaan en in 2014 was Midden-Duitsland al bereikt.

Verspreidingsopmars Nederland

In 2015 dook het Scheefbloemwitje op in Nederland. Op 27 september werd op de Sint-Pietersberg bij Maastricht het eerste Scheefbloemwitje waargenomen. Achteraf bleek via foto-determinatie dat er ook al een Scheefbloemwitje op 22 juli bij Posterholt gezien was.

In 2016 & 2017 werden Scheefbloemwitjes vooral in Limburg gezien, maar in 2018 spatte de populatie uiteen en werd heel Nederland aangedaan.

In tien jaar tijd had deze vlinder zijn verspreidingsgebied met zo'n duizend kilometer noordwaarts uitgebreid!

Afbeelding 1: Verspreidingsopmars Duitsland

Drenthe

Op 4 augustus 2018 werd het Scheefbloemwitje in Zuidwolde voor het eerst in Drenthe gezien. Daarna ging het ook bij ons hier snel. Er werden dat jaar in totaal 17 waarnemingen binnen Drenthe gedaan, waarvan twee keer 2 exemplaren. Ook mijn vrouw en ik hadden toen het geluk er één aan te treffen, middenin Boswachterij Borger.

Jaartotalen

Het jaar 2019 gaf een met 2018 vergelijkbaar beeld, en in 2020 waren er al 26 waarnemingen. Het aantal waarnemingen in onze provincie nam gestaag toe tot 32 waarnemingen in 2022 (zie tabel 1).

Dit jaar, 2023, waren bij het voorbereiden van mijn verhaal alle waarnemingen nog niet beoordeeld; de laatste opname in het landelijk bestand Noctua was op 26 augustus. Er stonden op dat moment slechts 9 Drentse waarnemingen in. Op waarneming.nl waren er, toen ik op 19 oktober de gegevens bekeek, slechts twee goedgekeurde Drentse waarnemingen. Daarom heb ik op waarneming.nl de Drentse waarnemingen van dit jaar allemaal bekeken en ik zag 16 correct ingevoerde waarnemingen van het Scheefbloemwitje. (+5 foute en 4 slecht gedocumenteerde waarnemingen).

Dit lijkt minder dan vorig jaar, maar nog niet alle waarnemingen zijn binnen bij Noctua. Het betrof tot nu toe alleen data van waarneming.nl. Maar er zijn ook andere invoerkanalen, zoals bv Telmee en een aantal particuliere toeleverders die hun eigen bestand bijhouden. Zo komen er middels mijn jaaroverzicht bijvoorbeeld ook nog drie waarnemingen bij.

Jaar	Aantal waarnemingen
2018	17
2019	19
2020	26
2021	31
2022	32
2023	19 (voorlopige stand)

Tabel 1: Overzicht aantal waarnemingen per jaar in de periode 2018-2023

Wapenfeiten.

Verspreidingskaarten NL

Op de verspreidingskaartjes in afbeelding 2 zie je de waarnemingen van het Scheefbloemwitje in drie periodes. Je ziet hierop goed de opmars in Nederland. Het valt op dat Drenthe, op de laatste twee kaartjes, ongeveer even veel stippen heeft. Maar dat is natuurlijk niet reëel want het rechtse kaartje toont slechts de laatste twee jaren en de andere kaartjes gaan over drie jaren.

Toch is dit kaartje van Nederland al duidelijk voller dan de vorige kaartjes. De zuidelijke helft van Nederland blijkt duidelijk goed door de Scheefbloemwitjes bezet te zijn. Wat opvalt is dat de Zuid-Hollandse eilanden en Zeeland een wat mindere bezetting hebben.

De verspreiding in Drenthe geven op de twee rechtse kaartjes ongeveer eenzelfde beeld. Maar de gegevens over 2023 zijn niet compleet, want behalve de waarnemingen van 2022 zijn slechts de negen waarnemingen van 2023 uit Noctua op het kaartje verwerkt. Zoals gezegd, er wachten nog tenminste 16 waarnemingen van waarneming.nl voor opname op dit verspreidingskaartje.

Volgens de laatste berichten lijkt het erop dat de noordwaartse verspreiding van het Scheefbloemwitje ondertussen niet verder aan het toenemen is. De komende jaren zal moeten blijken of dit ook daadwerkelijk het geval is.

Afbeelding 2: Ontwikkeling verspreiding scheefbloemwitje Nederland periode 2015-2023

Biologie

Het gros van de waarnemingen zijn in stedelijk gebied gedaan, en zoals reeds genoemd, vaak in tuinen met Scheefbloem.

In Duitsland is waargenomen dat ei-afzet niet alleen op Scheefbloem plaatsvindt maar daar zetten de vlinders de eieren ook graag af op Look-zonder-look en regelmatig ook op Grote zandkool, voor velen beter bekend als Rucola.

Look-zonder-look is een zeer algemene plantensoort en dat zal de noordwaartse verspreiding ongetwijfeld gestimuleerd hebben. Scheefbloem lijkt toch nog steeds de favoriete waardplant. De aanwezigheid van deze plant in de stad, in combinatie met de door de mens gemaakte rotsachtige structuren in stad en dorp, zullen ongetwijfeld een belangrijke oorzaak zijn dat de meeste waarnemingen uit deze gebieden komen.

Zoals op de verspreidingskaartjes te zien was hebben de vlinders een behoorlijke dispersiedrift. Enerzijds komt dat doordat de vrouwtjes in augustus, maar vooral in september, een grote zwerflust vertonen. Anderzijds zijn de Scheefbloemwitjes ook tot een hoge reproductie in staat, want het is waargenomen dat ze 4 tot 5 generaties per jaar kunnen voortbrengen.

De rups van het Scheefbloemwitje is in de eerste twee stadia goed te herkennen. In tegenstelling tot de andere witjes-rupsen heeft hij dan een zwarte kop. Bij de volgende vervelling gaat dit kenmerk verloren en zien ze er ongeveer uit zoals de rups van het Klein koolwitje.

Afbeelding 3: Rups van een scheefbloemwitje

Herkenning van de vlinders

De volgende kenmerken behoren allemaal bij het Scheefbloemwitje:

- de zwarte vleugelpuntvlek aan de binnenzijde van de voorvleugel, loopt omlaag tot de ader die de bovenkant van de middenvlek raakt;
- de middenvlek op de voorvleugel is via een smal lijntje donkere schubben over de ader vaak met de achterrand en de vleugelpuntvlek verbonden;
- de middenvlek is vaak hol aan de buitenkant; en ook wat hoekiger en groter dan bij een Klein koolwitje.

Scheefbloemwitje - vrouwtje

Vleugel meer afgerond dan bij klein koolwitje

Zwarte vlek doorlopend tot de ader bovenkant middenvlek

Wat zwarte schubben langs die ader richting middenstip

Middenstip niet klein en rond, maar groot, meer vierkant en vaak hol aan de buitenzijde

Ader bovenzijde middenvlek

Afbeelding 3: kenmerken van het Scheefbloemwitje

Klein koolwitje

Scheefbloemwitje

Afbeelding 4: kenmerken van het Scheefbloemwitje t.o.v. het klein koolwitje

Verschillen met andere witjes

- de voorvleugelrand is vaak meer afgerond dan bij het Klein koolwitje.
- de achterrand van de voorvleugel is onderaan (binnenrandhoek) vaak net wat meer afgerond dan bij een Klein koolwitje. Dit is vaak lastig te beoordelen.
- de zwarte vleugelpuntvlek is bij het Klein koolwitje langs de bovenrand van de voorvleugel langer dan langs de achterrand. Dat is bij een Scheefbloemwitje niet zo.
- de middenvlek is bij het Scheefbloemwitje groter en hoekiger dan bij het Klein koolwitje.
- aan de bovenrand van de binnenkant achtervleugel zie je bij het Scheefbloemwitje een halvemaanvormige vlek. Bij het Klein koolwitje is deze vlek klein en niet hol aan de buitenkant. Dit kenmerk is meestal lastig of niet te zien in het veld.
- op de onderkant van de achtervleugel van het Klein koolwitje is de donkerder bestuiving onder de middencel goed te zien. Dat heeft het Scheefbloemwitje nooit.
- in de voorvleugeltop zit nog een kenmerk wat uitsluitend op het Klein koolwitje van toepassing is: een gevorkte ader 7. Dat heeft het Klein koolwitje vaak, en het Scheefbloemwitje nooit. Bij uitvergroting is dat op een goede foto te zien.
- de egaal bestoven onderkant van de achtervleugel is bij het Scheefbloemwitje altijd goed te zien; er zit géén verdonkering onder de middencel. Maar let op: soms is deze donkere bestuiving bij een Klein koolwitje ook minimaal. Vooral bij zomergeneraties.
- bij het Groot koolwitje loopt de zwarte topvlek tot ver onder de middenvlek en hij is ongeveer even lang aan de bovenrand als aan de achterrand. Bij het Scheefbloemwitje loopt de vleugeltopvlek niet zo ver door langs de achterrand. Ook is het Groot koolwitje een reus als je hem vergelijkt met het Scheefbloemwitje.

- bij het Klein geaderd witje is de vleugelpuntvlek aan de bovenrand veel korter dan aan de achterrandsvlek “gehakkeld” omlaag tot en met de middenvlek voorvleugel. Ook dit heeft het Scheefbloemwitje niet aldus. En natuurlijk heeft de ondervleugel zwaar bestoven aderen hetgeen het Scheefbloemwitje nooit heeft.

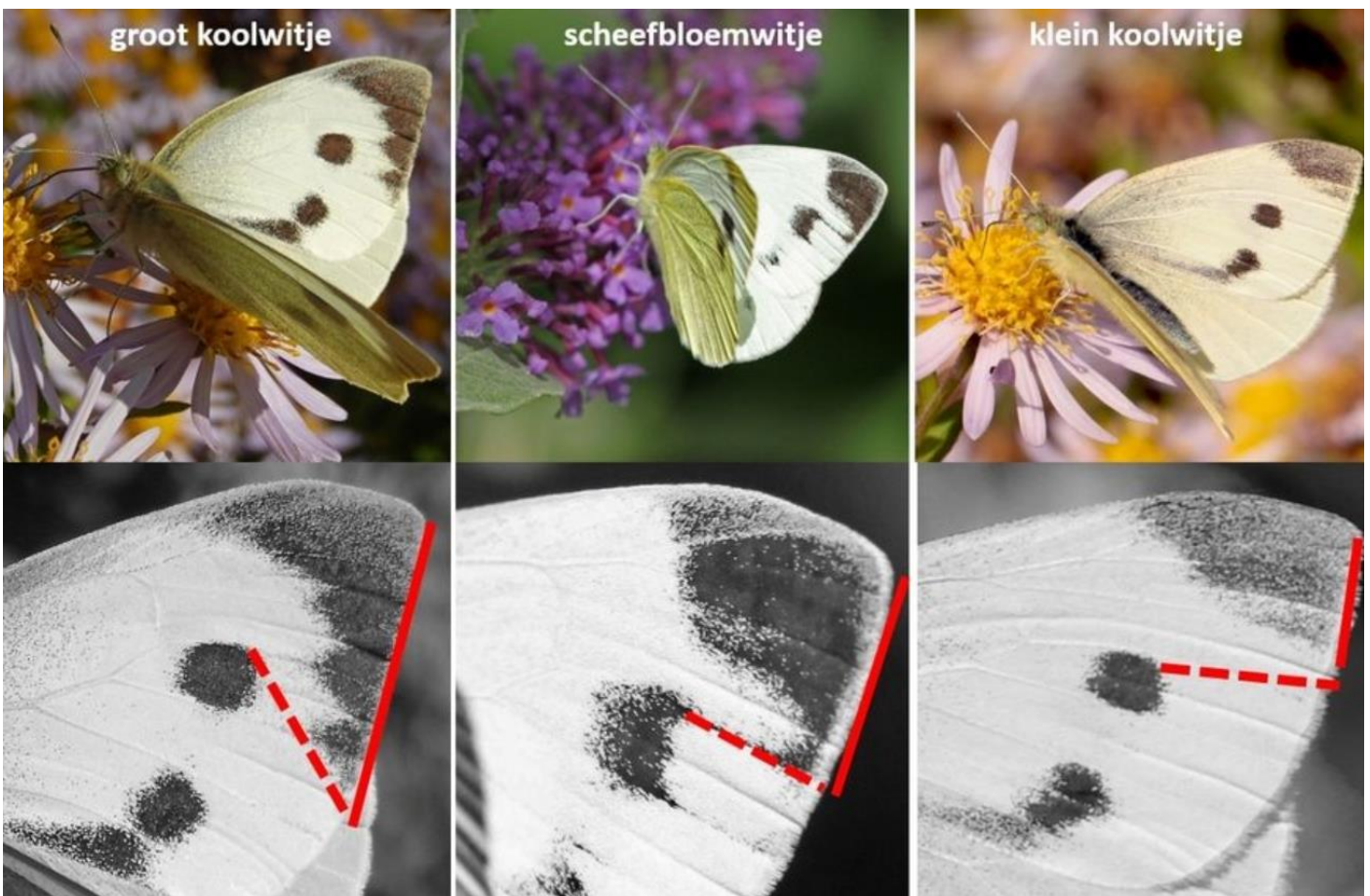

Afbeelding 4: Klein koolwitje

De donkere bestuiving onder de middencel van de onderkant achtervleugel van het Klein koolwitje is een belangrijk verschil met het Scheefbloemwitje. En de gevorkte ader 7, in de top van de voorvleugel, is een kenmerk wat alleen bij het Klein koolwitje vaak voorkomt.

Lastige vleugeltoppen

Afbeelding 5 geeft een overzicht van de drie lastige witjes. Let op de rode strepen die mooi het verschil in lengte van de aflopende vleugeltoppen weergeven.

Afbeelding 5: Kenmerken scheefbloemwitje t.o.v. andere witjes.

Als laatste onderdeel van mijn verhaal heb ik nog enige aanvullende opmerkingen:

- het Scheefbloemwitje komt tijdens de vlucht wat kleiner over dan een Klein koolwitje. Hij vliegt rustiger, meer zweverig, en als hij in je tuin is ook gemiddeld lager dan een Klein koolwitje. Deze kenmerken doen bij mij altijd de “alarmbellen” rinkelen. Vertrouw bij determinaties niet alleen op je determinatie-app, maar bekijk de foto's ook met een goede veldgids om de kenmerken allemaal na te zien. Niet alle kenmerken zijn altijd even duidelijk!
- Ook wil ik jullie vragen om in 2024 op te letten om deze vlinder te zien, en bij een eieren leggend vrouwtje te noteren op welke plant zij dat doet. Het is interessant om te zien of de plant schraal en zonnig staat, of juist op een meer bemeste plek en in de schaduw.

In onze tuin staat de Scheefbloem in de zon en is de grond niet zwaar bemest.

Dankzegging

Tenslotte wil ik Kars Veling en Jurriën van Deijk van de Vlinderstichting bedanken voor het vlot leveren van alle door mij gewenste foto's, kaartjes en informatie en Stefan Pronk voor het maken van de PowerPoint!

Verder hoop ik dat door deze bijdrage jullie de soort makkelijker gaan herkennen en meer waarnemingen gaan doorgeven zodat we de het voorkomen in Drenthe beter in beeld krijgen.

16 -11- 2023.

Ben van As